

Brezoblična gmota žrtev pokola v Hudi jami.

Huda jama postaja čedalje hujša

Bogdan Sajovic, foto: arhiv Demokracije, Matic Štojs

Leto dni po odkritju množičnega grobišča v rudniku Huda jama je preiskava tega zločina skoraj na začetni točki. Predsednik republike je zadevo označil za drugorazredno, varuhi revolucije pa lajnajo večno mantro o okupatorjevih sodelavcih.

Ob prvi obletnici najdbe množičnega grobišča v Barbarinem rovu rudnika Huda jama je bila v Muzeju novejšje zgodovine v organizaciji muzeja in študijskega centa za narodno spravo tiskovna konferenca. Kot je dejal predsednik komisije za prikrita grobišča Jože Dežman, je bilo pri izkopavanjih v Barbarinem rovu najdenih nekaj več kot 700 okostij žrtev, po predvidevanjih pa naj bi jih bilo v rovu nekaj tisoč, morda več kot 5.000. Po dosedanjih izkopavanjih lahko sklepamo, da so bili v Barbarinem rovu pobiti slovenski vojni ujetniki in civilisti, pripeljani iz taborišča na Teharjah, med njimi tudi ženske. Pobijanje je potekalo v več valovih in na več načinov, izvajale pa so ga slovenske enote Korpusa narodne

obrambe Jugoslavije (Knoja), je na srečanju, ki sta ga ob obletnici pripravila Študijski center za narodno spravo in Muzej novejšje zgodovine Slovenije, dejal Jože Dežman. Vodja kriminalistične akcije Sprava Pavel Jamnik je dodal, da za zdaj za nobeno od žrtev ne vedo njena imena in priimka.

Vodja sektorja za vojna grobišča pri ministrstvu za delo Mar-

V predlogih proračuna za leti 2010 in 2011 ni bilo niti evra za Hudo jama.

ko Štrovs je izrazil prepričanje, da gre v primeru Hude jame za veliko odprto vprašanje, ki ga je treba rešiti, če hočemo biti »spodobna država«. Zdajšnja vlada je po njegovo podobno kot prejšnja izkopavanju naklonjena, in če »bo tako tudi v izvršilni fazi, bomo naredili velik korak naprej«. Hude jame namreč po njegovo ni več mogoče prikriti: »Prej ali slej bodo vsa grobišča odkrita, saj bodo ljudje vedno poskrbeli za svoje mrtve.« Rudnik Huda jama pri Laškem je po njegovo sicer le eno od 594 grobišč, ki jih je treba še urediti, eno večjih med njimi pa je t. i. tankovski jarek na Teznem pri Mariboru, kjer število pobitih presega število 15.000. Dejaj je še, da namepravajo grobišča v letošnjem in

prihodnjem letu sistematično pregledati.

Ferenc o Hudi jami Podrobneje je o tem govoril vodja evidentiranja prikritih grobišč zgodovinar dr. Mitja Ferenc. Barbarin rov v Hudi jami je bil evidentiran kot prikrito grobišče med prvimi že leta 2000 in nato znova 2002 pod zaporedno številko 4. Pisnih virov o poboju ni bilo, a ljudje so vedeli, da obstajata dva jaška, v katerih je celo dva tisoč žrtev – Slovencev in Hrvatov, vojakov in civilistov. Po prvem mnenju je bila tedaj ocena števila žrtev pretirana, a dostop do jaškov, da bi lahko začeli s podrobnejšimi raziskavami, ni bil mogoč. Odšli so lahko le približno tristo metrov po rovu in kmalu naleteli na prvo pregrado. To je bilo zanje

takrat konec poti in konec dela.

Na poti do Hude jame je bilo ključnih nekaj razkritij pred tem: najprej zavzetost občanov Slovenske Bistrice in odkritje 431 žrtev v dveh zakloniščih leta 2001. To je omogočilo začetek resnega evidentiranja prikritih grobišč; leta 2006 raziskovanje miniranega kraškega brezna Konfin 1 na Kočevskem, iz katerega so jamarji iznesli posmrtno ostanke 88 oseb.

Leto pozneje so potrdili, da je protitankovski jarek na Teznem pri Mariboru v dolžini 940 metrov (!) napolnjen z žrtvami. Po matematičnem izračunu bi lahko bilo v jarku do 15.000 trupel, zaradi česar je Tezenska dobrava, ki je kljub obljubam o ureditvi v spominski park še vedno goščava, s precejšnjo verjetnostjo najbolj množično grobišče v Sloveniji.

Leta 2008 so se v vladni komisiji za reševanje vprašanj prikritih grobišč odločili, da raziščejo tudi rudniška jaška v Hudi jami. Potem ko so bili opravljeni najnujnejši birokratski postopki, so se 24. julija 2008 pred vhomom v rudnik zbrali rudniški reševalci, rudarji, kriminalisti s tehniki, predsednik vladne komisije, vodja službe za vojna grobišča in dr. Ferenc kot vodja sondiranja. Prva naloga, ki je čakala rudarje, je bila prebijanje prve pregrade in nato še treh, ki naj bi preprečevale dostop do jaškov in žrtev v njih.

Razočaranje je sledilo kmalu, saj so reševalci po preboju prve pregrade naleteli na do vrha napolnjen rov z jalovino. Delo je bilo ustavljeno, že po nekaj tednih pa so delavci z ročnim izkopanjem, material pa so s samokolnicami vozili v stranske rove. Po Ferencovih besedah so dnevno napredovali po dva metra in pol. Vmes so naleteli na kar enajst različnih pregrad. Najdebelejšo pregrado iz ilovice, armiranega betona in opeke, ki je merila skoraj pet metrov, so prebili v februarju. Očitno so se morilci odločili, da žrtve zakopljejo in skrijejo z nekaj stotinami kubičnih metrov jalovine, opeke, betona, železa; rov je bil zapolnjen tako sistematično, kot da bi delali atomsko zaklonišče!

Zdaj je jasno, da so življenjski sokovi nesrečnih žrtev pronicali skozi strop, zato so morali po po-

boju rudarji še dodatno betonsko zaščititi opečnati podporni zid, ki je bil okoli 100 metrov niže od Barbarinega rova.

Dvojna morala Zanimivo, kako se državni vrhovi različno odzivajo ob podobnih odkritjih množičnih zločinov. V primeru kraškega brezna Konfin 1 na Kočevskem, iz katerega so jamarji iznesli posmrtno ostanke 88 oseb.

Srečanje ob prvi obletnici vstopa na množično povojno grobišče v Hudi jami potekalo v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani.

sko idejo. Povsem drugačno pa je slovensko mnenje o zločinih, ko v naših brezni, jamah, protitankovskih jarkih in rudnikih odkrivamo grobišča, ki več kot pol stoletja niso smela obstajati.

Že bežen pregled odzivov pristojnih kaže na silno nelagodje ob takšnih odkritjih. Prizadevanja za to, da bi žrtve pomorov dobile pravico do spomina in do dostojnega zadnjega počivališča, se omalovažujejo. Strokovno zavzeto delo se hitro politično popredalčka in okarakterizira. Namesto bolečine, tesnobe in premisleka, ki bi se morali odraziti v javni pomiritvi, se »opogumljenci« že po nekaj dneh sprašujejo, češ zakaj jih »iskalci kosti« s tem znova obremenjujejo. »Pustimo že enkrat preteklost in se ukvarjajmo s sedanostjo in prihodnostjo!« Na raziskovalce pada očitek, da razdvajajo narod in da hočejo prevrednotiti zgodovino, je dejal dr. Ferenc. A v smetišča spremenjena morišča, zabetonirani rudniki, zasuta in onesna-

žena kraška brezna, v katerih ležijo človeški ostanke, niso preteklost! So stvarnost, pred katero si vsaka demokratično izvoljena oblast v Sloveniji zatiska oči.

Vse naj bi rešila novela zakona o vojnih grobiščih s spremenjenim napisom na spomenikih, spomenikom sredi Ljubljane in kostnico na Teharjah. Kot da nas ni izučilo, da samo simbolna dejanja ne zadostujejo. Da z njimi ne bomo zmanjšali žalosti, skrbi,

besa, bolečine sorodnikov, ki bi radi vsaj označene, ograjene grobove, kjer bodo lahko položili cvetje in prižgali sveče.

Zato se upravičeno pojavlja vprašanje, koliko so v slovenski družbi nasploh zasidrani civilizacijski standardi. Prepogosto je slišati, da so žrtve gotovo bile krive, če so jih pobili. Prepogosto slišimo, da so v prikritih grobiščih le izdajalci, sodelavci okupatorja, ki so si smrt zaslužili. Takšne poenostavitve so nesprejemljive iz več razlogov,

Žrtev je skušala skriti prstan pred roparji in morilci.

predvsem pa zato, ker o krivdi in grehu ne morejo presojati morilci. Kriv je tisti, ki mu je bilo sojeno in ki mu je bila krivda dokazana. Veliki večini žrtev v prikritih grobiščih ni bilo nikoli sojeno. Velika večina žrtev je bila pomorjena po formalnem koncu vojne na Slovenskem, torej po 15. maju 1945, ko bi orožje že moralo utihniti in ko bi svojo moč morale dobiti ženevske konvencije, ki povsem določno govorijo o ravnanju z vojnimi ujetniki. A sla zmage in sla po maščevanju je nove vladarje povsem premagala. Svojim vojnim nasprotnikom in tudi tistim, ki to nikoli niso bili, pač pa jih je pri njih zmotila kakšna druga malenkost, so v nekaj tednih odvzeli življenje. Izginili so kot desetisoči, za katerimi se je zgubila vsaka sled v tistih majskih in junijskih dneh leta 1945. Za žrtvami tako niso ostale ne sodne odločbe ne dokumenti, iz katerih bi bilo razvidno, kakšni so bili njihovi zadnji dnevi, ostali niso niti grobovi. Ljudje so preprosto izginili. Izginili so kot fizične osebe in kot posamezniki z imenom in priimkom. Ostali so le v spominu svojcev, za katere pa ni bilo priporočljivo, da so o izginulih preveč spraševali.

Grozljivo odkritje Tretjega marca 2009, po skoraj osmih mesecih odstranjevanja ovir, ki so zunanji svet ločile od žrtev, so preiskovalci stali pred ogromno belo gmo, ki ji ni bilo videti konca, pred množico še nerazpadlih trupel. Preiskovalci niso naleteli na prazne in posušene kosti, kakršne običajno ostanejo od človeka po 65 letih, temveč na trupla, ki se jih je še držala obleka, na katerih so bili vidni lasje, nohti, koža, uhlji in so bila zlepljena drugo z drugim. Zaradi odsotnosti zraka trupla namreč niso razpadla. V medijih je bolj kot novica o množičnem grobišču odmevala pretresljivost fotografij, ki so nastale ob soočenju z belo gmo. Z njih je bilo razvidno, da je šlo za barbarsko okrutnost, strahotno trpljenje žrtev, za množični pobjo in za zaukazani molk, ki ga je obdajal.

Sprenevedanje A šok je vzdrževal tišino le kratek čas. Kmalu se je začela politizacija. Tisti, ki so

► se prišli Hudi jami poklonit prvi, so se vprašali, kje so drugi, kdo še ni prišel in kdo bi moral. Predsednik države je, ko so ga novinarji prvič vprašali o Hudi jami, dejal, da danes o tej temi ne bo govoril, ker je prioriteta neka druga tema. Predsednik zveze borcev je govoril o storilcih, ki so prihajali iz drugih republik, in o podobnih dejanjih Anglo-Američanov z nemškimi vojnimi ujetniki.

O žrtvah ni bilo skoraj nobene besede več. Bojazen, da bodo žrtve zločina še enkrat zlorabljene za neumestne nastope nekaterih predstavnikov politične »elite« in za njihov medsebojni obračun, se je uresničila do te mere, da vprašanj, kam z žrtvami in kako jih izkopati, ni bilo več. Ministru za šolstvo se je celo zazdelo, da je bila Huda jama odkrita samo zato, da bi vplivala na izide evropskih volitev čez štiri mesece.

Med temi polemikami so se delo v Hudi jami nadaljevala. Delo je prevzel preiskovalni sodnik. Delavci inštituta za sodno medicino so v rovu našli 427 moških posmrtnih ostankov. Kriminalisti so našli nekaj oseb – Slovencev, ki so sodelovali pri moriji v rovu. Ljudje so začeli dati nove informacije. Vedno bolj je bilo jasno, da so zločin v Hudi jami izvedli tudi pripadniki slovenskih vojaških enot.

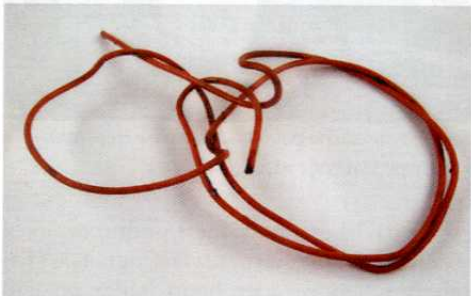
Po iznosu 427 žrtev iz rova je bil kmalu omogočen dostop tudi do prvega jaška. Jasno je bilo, da bodo preiskovalci tudi tam naleteli na žrtve, saj so že na stenah jaška opazili lase, ki so, potem ko so se trupla sesedla, ostali prilepljeni na stene. Po odstranitvi nasutja spet nerazpadla gmota! Stanje, v katerem so bile žrtve, je bilo tudi v jaških podobno in na truplih je bilo še vse vidno in razpoznavno. Preiskovalni sodnik je odredil, naj se posmrtni ostanki iznesejo le v globini petih metrov. In v teh petih metrih je bilo 346 žrtev. Jašek pa je globok 48 metrov. Če togo matematično izračunamo, potem je lahko samo v prvem jašku smrt doletela okoli 3.000 ljudi, in to ne le moških. Med okostji so našli tudi dolge pletene kite in strokovnjaki so potrdili, da je med pregledanimi posmrtnimi ostanki iz jaška deset odstotkov žensk.

Med žrtvami v Hudi jami so bile tudi številne ženske.

Glave so razbijali tako s krampi kot tudi s krogلامي.

Žica, s katero so vezali žrtve. To je bila takrat uveljavljena praksa rabljev.

Ustavitev zaradi (ne)varnosti? Po iznosu žrtev iz petih metrov v prvem jašku so se rudarji lotili prehoda do drugega. Nekateri, ki so sodelovali pri pobojih, so kriminalistom povedali, da sta v rudniku dva jaška, da sta oba polna trupel in da je tista bela gmota, na katero so najprej naleteli, pravzaprav ostanek, žrtve torej, za katere v jaških ni bilo več prostora. Ko so se rudarji prebijali do pričakovanih posmrtnih ostankov v drugem jašku, jim je po desetih metrih izkopavanj rudarska inšpektorica delo prepovedala. Ustavitev je trajala pol leta in zdaj čakamo, da bodo rudarji lahko poglobili jašek še za odobrenih deset metrov.

(Pre)huda jama V letu, ki je minilo od prvega soočenja z zločinom v Hudi jami, se razkrivajo tudi vse posledice odkritja. Huda jama je bila prehuda in je dela s prikritimi grobišči v popolnosti ustavila. Evidentiranje, torej terensko iskanje in kartografiranje lokacij prikritih grobišč, se ne izvaja več. Četudi izvemo za novo grobišče, ga ni mogoče vpisati v bazo grobišč, saj se ta ne izpopolnjuje in dopolnjuje več. Prav tako se v letu 2009 ni več sondiralo oziroma fizično potrjevalo evidentiranih grobišč. Za primerjavo: pred tem so vsako leto sondirali okoli 50 lokacij.

Kljub navodilom komisije, da se tista grobišča, ki so že bila potrjena, geodetsko odmerijo in v enem letu uredijo oziroma vsaj ogradijo, to ni bilo storjeno. Navodila, usmeritve, metodologija, poročila se ignorirajo. Na probleme so bili večkrat opozorjeni v službi za vojna grobišča, pristojni minister za delo, družino in socialne zadeve ter ministrica za kulturo. Obljubljali so, da se bodo raziskave lahko nadaljevale in celo nadoknadi zamujeni čas. A ostalo je le pri obljubah. V predlogih proračuna za leti 2010 in 2011 ni bilo niti evra za Hudo jama. Zato je bilo na dvoličnost politike treba opozoriti ob dnevu mrtvih. Nato so bila Hudi jami namenjena skromna sredstva, a le za letošnje leto.

Največja nerešena težava, ki je aktualna že eno leto, pa je, kam z žrtvami Hude jame. Posmrtni ostanki so bili sodnomoedicinsko pregledani in preneseni v neki drug rov v jami. Ker so prišli v stik z zrakom, so ostanki 773 ljudi začeli razpadati. Za njihov pokop ni urejeno še nič. Razmišljanja aktualne oblasti pa gredo v smeri, da bodo v Hudi jami tudi ostali. Kaj bo z drugimi, okoli 2.500 žrtvami samo v prvem jašku, ki niso niti izkopane niti preštete, kaj šele da bi jih analizirala sodna medicina, še ni povsem jasno. A izjave pristojnih kažejo, da bodo tam tudi ostali.

Bati se je, da bodo od Hude jame sčasoma vsi dvignili roke. Vse preveč je tistih, ki imajo moč ter jim nadaljevanje del in zgodovinska resnica nista v interesu. Nasprotniki razkrivanja zločina so pri nas blizu temu, da v družbi razprava o tem utihne, da zločina ne razgrnemo v vsej njegovi strašljivosti in da pobite, potem ko smo se jih le delno dotaknili, še enkrat skrijemo v rudniške rove.

Kako naj verjamemo v celovito rešitev grobišča Huda jama, če pa oblast dve parceli pred vhodom v rov, ki sta bili že določeni, izbrani za grobno polje, ne more, noče, si ne upa urediti za pokop.

Neraziskana Huda jama bo vedno odpirala vprašanja, omogočala špekulacije in manipulacije ter tako večno ostala »huda«. Čez leto, dve ali tri se bodo sedanje lesene konstrukcije, ki so bile narejene za varen dostop, podrla ali pa postale toliko nezanesljive, da jih bo inšpektorica spet uporabila kot razlog za prepoved gibanja v rudniku.

Obsodba zločinov in poprava krivic je pomembna tudi zato, da se družba ustavi, premisli ter da vsak posameznik v njej obračuna s svojo vestjo in vlogo v tem zločinu. Zločin je namreč zločin. Zanj ni ne ideološkega, ne psihološkega, ne nacionalnega in ne osebnega opravičila. Že tako ali tako za Slovenijo velja, da imamo zločine brez zločincev. Za roko pravice so skriti, ničesar se ne spomnijo in nič ne vedo. Naš sodni sistem jim to omogoča in dopušča. Druga posebnost pa je, da imamo žrtve brez grobov. In to 20 let po demokratskih spremembah in 20 let po spravi slovesnosti v Kočevskem rogu. **D**